

Ieroču tirdzniecība Spānijas pilsoņu kara laikā (1936–1939): darījumi starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un Aleksandra Kļagina uzņēmumu

Ginta Ieva Bikše, PhD,

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu
fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas
lektore,

Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija

ginta_leva.bikse@lu.lv

 0000-0002-7330-8570

Pēc Spānijas pilsoņu kara izcelšanās Latvija pievienojās Francijas priekšlikumam neiejaukties konfliktā un iesaistījās Londonā izveidotajā Neiejaukšanās komisijā, kurā piedalījās 27 Eiropas valstis. Lai gan neiejaukšanās paredzēja ieroču nepiegādāšanu Spānijai, tomēr vairākas valstis un to pilsoņi vienošanos pārkāpa. Raksta mērķis ir analizēt Latvijas iesaisti ieroču tirdzniecībā konflikta laikā, aplūkojot 1936. gada beigās īstenotos darījumus starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un A. Kļagina uzņēmumu. Pārdodot nekvalitatīvus kara materiālus, valsts iestādes ieguva ievērojamus līdzekļus jaunu ieroču iegādei, turklāt, ņemot vērā darījumu slepenību, visticamāk valsts augstākās amatpersonas bija iztēlojušās Spāniju kā galamērķi.

Atslēgas vārdi: Spānijas pilsoņu karš, ieroču tirdzniecība, neiejaukšanās politika, Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms

Ievads

Latvijā sākotnēji par negaidītajām norisēm Spānijā varēja uzzināt no preses, piemēram, laikraksta “Jaunākās Ziņas” 1936. gada 18. jūlija numurā publicēta starptautisku ziņu aģentūru sniegtā informācija par “nekārtībām” un “jauniem asiņainiem nemierniem”, kuru dēļ apturēti telefona sakari starp Spāniju un citām valstīm.¹ Notikumi konflikta pirmajās dienās Spānijā bija neskaidri gan tās iedzīvotājiem, gan starptautisko ziņu sekotājiem citur pasaulē. Šajos apstākļos Latvijas ārlietu dienesta darbinieki primāri rūpējās par Spānijā mītošo Latvijas pilsoņu drošību, uzticot šādu personu aizsardzību Somijas sūtniecībai Spānijā.²

1 Pārtraukti telefona sakari ar Spāniju. Jaunākās Ziņas, 1936. gada 18. jūlijs, 16. lpp.

2 Latvijas sūtnis Spānijā rezidēja Parīzē; Barselonā nogalināts Latvijas goda konsuls”. Jaunākās Ziņas, 1936. gada 30. jūlijs, 1. lpp.

1936. gada vasarai turpinoties, kļuva skaidrs, ka Spānijā norisinājās nežēlīgs pilsoņu karš starp militārās sacelšanās organizētājiem – dažādu labēju un konservatīvu ideju piekritējiem – un Spānijas Republikas valdību, tās atbalstītājiem (turpmāk – republikāņiem). Jau valsts apvērsuma plānošanas laikā palīdzību kara lidmašīnu, degvielas u. c. materiālu veidā nemierniekiem bija apsolījuši fašistiskā Itālija, kuras diktators Benito Musolīni (*Benito Mussolini*) vēlējās palielināt savu ietekmi Vidusjūras reģionā.³ Pēc konflikta izcelšanās nemierniekiem strauji atbalstu sāka sniegt gan Itālija, gan nacistiskā Vācija⁴, par ko informāciju ieguva arī Lielbritānijas un Francijas valdība.⁵

Vēloties ierobežot konfliktu, Francijas ārlietu dienests izvirzīja priekšlikumu Eiropas valstīm neiejaukties Spānijas pilsoņu karā. Līdz 1936. gada augusta beigām 27 Eiropas valstis, izņemot Spāniju, pastāvīgi neitrālo Šveici un pundurvalstis, pievienojās ierosinājumam.⁶ Tas sākotnēji ietvēra solījumu neeksportēt un nepiegādāt Spānijai un tās teritorijām munīciju, visu veidu ieročus, kā arī kara materiālus. Francijas iniciatīva nekad netika apstiprināta kādā vienotā līgumā, tās ievērošanu kontrolējot 1936. gada septembrī Londonā izveidotajai Neiejaukšanās komisijai (*International Committee for the Application of the Agreement Regarding Non-Intervention in Spain*, saīsināti – *the Non-Intervention Committee*), kurai Spānijas jautājuma risināšanu deleģēja arī Tautu Savienība.⁷ Tomēr vienošanos jau no paša sākuma neievēroja Itālija, Vācija un Portugāle, kas motivēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienību atbalstu konfliktā sniegt republikāņiem.

Latvijas pievienošanās neiejaukšanās politikai bija likumsakarīga, ņemot vērā citu valstu nostāju un Latvijas ārlietu dienestā izskanējušās idejas par neitralitāti un neitrālu politiku.⁸ 1936. gada 18. augustā Ministru kabinets pilnvaroja Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru sniegt atbildi uz Francijas ārkārtējā sūtņa un pilnvarotā ministra Latvijā Žana Tripjē (*Jean Tripier*) iesniegto projektu.⁹ Jāatzīmē, ka Latvijas

3 Skatīt detalizētāk: Bikše G. I. Neiejaukšanās politika starpkaru krīzes situācijā. Spānijas pilsoņu karš un Latvija. Sprūds A., Ščerbinskis V., Vargulis M. (zinātniskie redaktori) Latvijas ārlietu simtgade: daudzpusējā diplomātija un starptautiskās organizācijas. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021., 75.–77. lpp.

4 Arī Ādolfam Hitleram bija izdevīgas režīma izmaiņas Spānijā, lai tādējādi palielinātu Vācijas ietekmi Eiropā un vājinātu Francijas drošību. Tā vienlaikus bija iespēja izmēģināt militārās stratēģijas un kara materiālus.

5 Piemēram, 1936. gada 30. jūlijā divas Itālijas lidmašīnas kļūdas pēc nolaidās Francijas kolonijā – Alžīrijā; Casanova J. *The Spanish Republic and Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2010., pp. 165–166, 221–223.

6 Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, 224.; Edwards J. *The British Government and the Spanish Civil War, 1936–1939*. London: Palgrave Macmillan, 1979., pp. 40–41.

7 Comas R. N. La política anglo-francesa durante la Guerra Civil Española: análisis del acuerdo de No-intervención. *Studia Zamorensia*, 4. Zamora: UNED, 1997., p. 169; Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija: 1930–1939. Rīga: Latvijas Universitāte, 1993., 74. lpp.

8 Detalizētāk skatīt informāciju par 1935. gada vasarā notikušo Latvijas 2. sūtņu konferenci: Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis: (30. gadu otrā puse)*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1993., 435 lpp.

9 LNA LVVA (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs), 2574. f. (Ārlietu ministrijas Politiskais departaments), 4. apr., 7524. l., 3. lp.; LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 6533. l., 197. lp.; Telegrammas. Valdības Vēstnesis, 1936. gada 13. augusts, 2. lpp.; Telegrammas. Valdības Vēstnesis, 1936. gada 20. augusts, 3. lpp.

valdība atbalstīja deklarācijā paustos ierosinājumus, V. Munteram uzverot, ka nepieciešams stingrāk definēt neiejaukšanos, atturoties no jebkādas tiešas un netiešas iejaukšanās konfliktā.¹⁰

Īstenojot atbalstīto neiejaukšanās politiku, 1936. gada 10. septembrī Finanšu ministrijas Muitas departaments slepenā rīkojumā informēja muitnīcas, ka “[...] aizliegts eksportēt, tieši vai netieši, reeksportēt vai tranzitēt uz Spāniju, spāņu kolonijām vai spāņu Maroku visāda veida ieročus, munīciju, kara materiālus, kā arī lidmašīnas, izārdītā vai saliktā veidā, un visādus kara kuģus”¹¹. Ne mazāk svarīgs bija fakts, ka Latvijas sūtnis Lielbritānijā Kārlis Zariņš, kurš bija deleģēts valsti pārstāvēt Neiejaukšanās komisijā, 1936. gada septembrī no Latvijas Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāja Paula Reinharda saņēma sekojošu skaidrojumu par kara materiālu un ieroču eksportu: “Ņemot vērā, ka pie mums pastāv ārējās tirdzniecības kontrole, kas aptver visu preču kustību pāri robežām, un mums pašiem nav ieroču fabriku, tāds eksports tehniski nevar notikt bez valdības iestāžu piekrišanas.”¹² – Turklāt bija plānots novērst teorētiskas, nesaskaņotas šādu materiālu izvešanas iespējas.¹³

Aplūkojot ieroču tirdzniecības jautājumu no Latvijas uz Spāniju pilsoņu kara laikā, historiogrāfijā izskanējušas vairākas, arī samērā fragmentāras un neskaidras versijas, tomēr tirdzniecības fakts nav apstrīdēts. Vēsturnieks Jānis Šiliņš norādījis, ka ievērojamais pārdotais ieroču un munīcijas apjoms 1938.–1939. gadā Latvijas Kara ministrijai ļāva veikt vairāk nekā 4,3 miljonu latu vērtus jaunus pasūtījumus.¹⁴ Darījumus aprakstot detalizētāk, taču nepilnīgi, vēsturnieks Edgars Andersons minējis, ka ieroču tirdzniecību Spānijai Kārļa Ulmaņa valdība īstenojusi ar starptautisku uzņēmumu palīdzību. Saskaņā ar E. Andersona rakstīto līdzekļi jaunu kara materiālu iegādei iegūti, pārdodot “galīgi novecojušas krasta artilērijas baterijas, bez munīcijas palikušus vācu mīnmetējus un citas nederīgas kara mantas”¹⁵. Būtiski, ka Lielbritānija zinājusi par darījumiem,¹⁶ tāpat vēsturnieks ieguvis liecības, ka dažādas ar darījumiem saistītas epizodes pamanījuši arī Vācijas un PSRS izlūkdienesti. Īsumā aplūkojot konkrētos notikumus, vācu izlūkdienests pamanījis grieķu kuģi “*Vincentia*” – “1936. gada 14. oktobrī latviešu sapieri tajā

10 LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 6533. l., 197.–198. lp.; V. Muntera ierosinājums tobrīd formālu iemeslu – tehnisku šķēršļu un laika trūkuma – dēļ 1936. gada vasarā netika īstenots; LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 6533. l., 164. lp.

11 LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 6533. l., 63. lp.

12 LNA LVVA, 295. f. (Latvijas sūtniecība Londonā), 1. apr., 256. l., 84. lp.

13 Turpat.

14 Šiliņš J. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads. Latvijas Arhīvi, 2015, Nr. 1, 123. lpp.

15 Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983., 587. lpp.

16 Atskaitē par 1937. gadu Latvijā Lielbritānijas ārlietu dienesta darbinieki norādīja, ka gada sākumā notikusi ieroču tirdzniecība ar Spāniju; NAUK (The National Archives of the United Kingdom), FO (Foreign Office), 371/22229. Pēc Lielbritānijas pārstāvju iegūtās informācijas, Latvijas pārdotie apjomi: 24 gab. 77 mm vācu vai krievu 3” lielgabali, 16 gab. 105 mm haubices, 18 gab. 13 mārčiņu pretgaisa lielgabali (pdrs. A. A. guns); 4 gab. vidēja rādiusa lielgabali (medium guns); 400 kolta ložmetēji; nav pilnībā precīza informācija, tomēr skaidrs, ka Lielbritānijas Ārlietu ministrija bija samērā labi informēta; NAUK, FO, 371/2160.

ielādēja lielgabalus, mīnu metējus un munīciju”; 1936. gada 31. oktobrī kādā kuģī iekrauta munīcija, kas pa dzelzceļu atvesta no Ļeņingradas; “1937. gada februārī vācu kuģis “Rhein” Daugavgrīvā uzņēma 35 lielgabalus un 2000 tonnas dažādu kara materiālu fašistiskajai Spānijā”.¹⁷

Vēsturnieks Aivars Stranga 1992. gadā izdotā pētījumā norādīja, ka “1938.–1939. gada sākumā ieroču iepirkumiem Latvijas valdība vēl varēja izmantot līdzekļus, kuri tika iegūti, pārdodot republikāniskai Spānijai vecus un nelietojamus ieročus”¹⁸, atsaucē detalizētāk minot, ka “šajā operācijā bija iesaistīts politiskais emigrants V. Ozols, Dr. Jānis Traubergs, J. Baloža draugs, pulkvedis P. Silenieks, firma “Sils”. Par šo tirdzniecību noteikti zināja ģenerālis J. Ruškevics un P. Skrapce. Nav izslēgts, ka peļņas nolūkos P. Silenieks pārdeva republikāniskajiem spāņiem arī Čehoslovākijā un Zviedrijā iepirktu munīciju, Vācijā iepirktas šautenes un citus ieročus”¹⁹.

Detalizētāk aplūkojot Jāņa Trauberga vadītā uzņēmuma “Celtne” un Pētera Silenieka – “Sils” darbības, gūta atziņa, ka tie operēja citos darījumos. Faktiski centieni pārdot ieročus un kara materiālus konfliktā iesaistītajai valstij caur Latviju notika trīs veidos: 1) ar darījumiem starp Latvijas valsts iestādēm un starptautiskiem ieroču tirdzniecības starpniekiem; 2) Latvijas uzņēmumiem, konkrēti akciju sabiedrībām “Sils” un “Celtne”, iesaistoties starptautiskās spekulācijās; 3) tranzītā.²⁰ Ņemot vērā, ka Latvija bija pievienojusies neiejaukšanās deklarācijai, kara materiālu eksporta uz Spāniju pretlikumības dēļ, iespējams, dažādos avotos vairākas operācijas baumu līmenī savijušās kopā.

2022. un 2023. gadā padziļinātāk Latvijas ieroču tirdzniecības jautājumam pievēršusies arī spāņu vēsturnieki. Migelam Injigesam Kamposam (*Miguel Íñiguez Campos*), kurš 2022. gadā publicētā pētījumā aplūkojis arī Baltijā īstenoto ieroču tirdzniecību Spānijai, Latvijas gadījums palicis samērā neskaidrs, tomēr norādīts uz “*Etablissements A. Klaguine*” darbību reģionā, it īpaši ieroču iegādē Spānijai no Lietuvas.²¹ Minēti arī atsevišķi kuģi, kuri bijuši Rīgā ar ieroču kravām – “*Vicencia*”, kas Rīgā bijis 1936. gada 17. oktobrī,²² 1937. gadā “*Reina*”; grieķu kuģis “*Nicolás-Felipe*”²³, uz kura Daugavgrīvā uzkrauti kara materiāli.²⁴ Arī spāņu vēsturnieks Anhels Vinjass (*Ángel*

17 Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983., 587.–588. lpp.

18 Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūnijs. Rīga: Izglītība, 1992., 238. lpp.

19 Turpat.

20 Skatīt detalizētāk: Bikše G. I. Ieroču tirgotāji Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) laikā: Latvijas uzņēmumi “Celtne” un “Sils”. Beķere, K. (sast.) Sekcija “Konflikti un sadarbība vēsturē”, 2023. gada 30. un 31. marts: tēzes: LU 81. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023., 14. lpp.

21 Campos M. Í. Armas para la República. Contrabando y corrupción, julio de 1936 – mayo de 1937. Barcelona: Editorial Crítica, 2022. Ebook, Chapter 12.

22 Vēsturnieks norādījis, ka daļa no apjomīgās kravas, minot arī detalizētu kara materiālu sarakstu, iespējams, iegādāta Lietuvā; Campos, Armas para la República, Anexo N. 4.

23 Citur “*Nicolas Filipp*”; LNA LVVA, 2570. f. (Ārlietu ministrijas Administratīvais departaments un Līgumu departaments), 1. apr., 450. l., 12. lp.

24 Campos, Armas para la República, Chapter. 10.

Viñas) pēc Spānijas arhīvos atrodamās informācijas norādījis, ka kuģis “Vicencia” atstāja Rīgu 1936. gada 17. oktobrī.²⁵

Krievijas emigranta Aleksandra Kļagina (Aleksandr Kliagin)²⁶ Francijā darbojošais uzņēmums historiogrāfijā pazīstams ar savu darbību kara materiālu piegādes starpniecībā Spānijas pilsoņu kara laikā.²⁷ Par A. Kļagina uzņēmumu rakstīts arī 2023. gadā publicētajā trīs vēsturnieku – Lukasa Molinas (Lucas Molina), Pablo Sagarra (Pablo Sagarra) un Oskara Gonsalesa (Óscar González) kopējā pētījumā.²⁸ Balstoties uz Spānijas arhīvos pieejamiem materiāliem, pētnieki norādījuši, ka Latvijā uz kuģa “Vicenzia” uzkrauti un līdz Kartahenai aizvesti pirms Spānijas pilsoņu kara A. Kļagina uzņēmuma iegādāti kara materiāli,²⁹ bet 1936. gada 24. decembrī A. Kļaginam Latvijā pārdota papildu tehnika,³⁰ kas ar kuģi “Reyna” aizvesta līdz Astūrijai 1937. gada 30. aprīlī un “Elysie”³¹ – 1937. gada 18. janvārī līdz Alikantei, tomēr pilnīga skaidrība par darījumu apjomu trūkusi.³²

Raksta mērķis ir analizēt Latvijas iesaisti ieroču tirdzniecībā Spānijas pilsoņu kara laikā (1936–1939), aplūkojot 1936. gada beigās īstenotos darījumus starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un A. Kļagina uzņēmumu. Publikācijas ietvaros padziļinātāk nav aplūkota visa kara materiālu piegādes ķēde. Pētījuma galveno avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Kara ministrijas Apgādes pārvaldes (1469) fonda lieta, kas satur līgumu norakstus starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”, kā arī Latvijas Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta (2574) un Administratīvā departamenta un Līgumu departamenta (2570) fonda lietas, kurā ietverta ārlietu dienesta rīcībā ienākusi informācija par ieroču un kara materiālu tirdzniecību no Latvijas. Avotu kontekstualizācijai galvenokārt izmantotas Latvijas un Spānijas vēsturnieku publikācijas.

25 Viñas Á. El escudo de la República: El oro de España, la apuesta soviética y los hechos de mayo de 1937. Barcelona: Editorial Crítica, 2010., Ebook, Chapter 3.

26 A. Kļagina biogrāfiju detalizētāk skat.: Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, pp. 55.–57. Saskaņā ar autoru rakstīto A. Kļagins (1884–1952) 20. gs. 10. gados bija iesaistīts dzelzceļa būvniecības projektos Krievijas impērijā, tajā skaitā iepērkot nepieciešamos materiālus Beļģijā un Francijā; patstāvīgi sāka dzīvot Francijā Krievijas pilsoņu kara laikā, no 1919. gada, un viņa uzņēmums bija pieredzējis ieroču tirgotājs no 20. gs. 20. gadiem.

27 Skatīt: piemēram, Salmon, P. Une impuissante “non-intervention”: les limites de la prohibition du trafic d’armes, en France, à destination de la guerre d’Espagne (1936–1939). Histoire@Politique, n. 37, janvier-avril 2019; A. Kļagina uzņēmums dibināts 1920. gadā Parīzē; Molina Franco L., González López O., Sagarra Renedo P. Viento Del Norte. Armas Y Soldados Del Báltico Para El Ejército Popular De La República (1936–1939). Valladolid: Galland Books, 2023., p. 38.

28 Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, pp. 71.–103.

29 Četri 7,7 cm FK 16 “Krupp” lielgabali; astoņi 7,62 cm 1902 “Putilov” lielgabali; Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, p. 83.

30 20 gab. 7,7 cm nA “Krupp” lielgabali; astoņi 10,5 cm FH 16 “Rheinmetall” haubices, 12 gab. 7,62 cm 1915 AA “Lender” lielgabali; seši 4,7” Q/F. Mk. I lielgabali; viens 7,7 cm L/27 AA “Rheinmetall” lielgabals; Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, p. 83.

31 Autori norāda, ka arī citos dokumentos “Elsie”, “Elaie”, tāpēc iespējams, ka bija runa par to pašu kuģi, kas minēts arī kā “Elfa”; Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, p. 80.; LNA LVVA, 6824. f. (Finanšu ministrija), 1. apr., 270. l., 98. lp.

32 Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, Viento Del Norte, p. 83.

Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes finanšu daļas līgumi ar uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”

1936. gada septembrī un decembrī Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes finanšu daļa noslēdza vairākus slepenus līgumus³³ ar uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”, ļaujot tam līgumos norādītās preces izvest no Latvijas. Pirmais līgums (nr. 252) 1936. gada 26. septembrī noslēgts par 18 580 franču 75 mm lielgabalu granātpatronām bez degļiem un 1242 franču 75 mm lielgabalu šrapnelpatronām ar laika degļiem par kopsummā 25 693 GBP. Jāatzīmē, ka tajā bija vairākas specifiskas piezīmes un nosacījumi, piemēram, patronu skaits varēja mainīties 2 % apjomā, nemainoties to kopskaitam, pārdošanas cenā iekļautā piegāde (neskaitot iekraušanu) paredzēta līdz Daugavgrīvā esošam kuģim, par kuru uzņēmums informē Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi, tāpat uzņēmumam bija tiesības līdz pat vienai trešdaļai no līguma summas nodot 14 lietotas angļu šautenes.³⁴

Savukārt 1936. gada 24. decembrī noslēgti pat pieci līgumi starp Latvijas Kara ministriju – Apgādes pārvaldes finanšu daļu un jau minēto A. Klaguina uzņēmumu. Darījumu summas un apjoms detalizētāk aplūkojams 1. tabulā zemāk. Ne viss pārdotais materiāls bija lietošanai piemērotā stāvoklī, piemēram, diviem haubiču stobriem nebija aizslēgu, savukārt haubiču granātām ar uzsitiena degļiem trūka starpskrūvju, kas uzņēmumam bija jāpiegādā pirms granātu sagatavošanas nodošanai.³⁵ Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvalde paredzēja, ka ar uzņēmuma palīdzību iecerēts “..savest, cik tālu tas Pārvaldei iespējams, 8 haubicas lietošanas kārtībā..”³⁶. Visos decembrī noslēgtajos līgumos (nr. 308.–312.) norādīto krājumu nodošana bija paredzēta Daugavgrīvā, turklāt pārdevējs apņēmās atbilstoši samaksai nodrošināt preču iekraušanu uzņēmuma norādītā kuģī.³⁷ Līgumos (nr. 309.–312.) atspoguļots ļoti ierobežotais termiņš, kurā darījumi varēja norisināties, – uzņēmumam kuģis bija jānodrošina ne agrāk kā 1936. gada 29. decembrī, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā no 24. decembra.³⁸ Visticamāk, steidzamība bija skaidrojama ar Neiejaukšanās komisijas plānoto sauszemes robežu un jūras novērošanu, kuras piedāvājums Spānijā karojošajām pusēm bija nosūtīts jau decembra sākumā. Novērošana gan stājās spēkā vien pusnaktī no 1937. gada 19. uz 20. aprīli, turpmāk paredzot nepieciešamību Neiejaukšanās komisijā iesaistīto valstu kuģiem uzņemt novērotājus.³⁹

33 Skatīti līgumu noraksti; par norakstu precizitāti parakstījušies Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes ierēdņi.

34 LNA LVVA, 1469. f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde), 3. apr., 1284. l., 283.–284. lp.

35 Turpat, 270. lp.

36 Turpat.

37 Turpat, 268., 270. lp.

38 Turpat, 268. lp.

39 Alpert M. A new international history of the Spanish Civil War. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2004., p. 101.; Edwards, The British Government and the Spanish Civil War, pp. 50–54.

Skaitis	Veids
8 gab.	vācu 105 mm haubiču stobri
6 gab.	vācu 105 mm haubiču stobru lafetes (ar riteņiem)
8 gab.	lauku lielgabalu priekšrati
5000 kompl.	105 mm haubiču granātas un šrapneļi ar degļiem un dzenpildīņiem čaulās
2840 gab.	105 mm haubiču granātas ar uzsitiena degļiem, bez dzenpildīņiem un čaulām
2200 kompl.	105 mm haubiču dzenpildīņi bez čaulām, ar kapsulām
Darījuma⁴⁰ summa GBP	
35 850	
6 gab.	4,7" tālšāvēju lielgabali uz riteņu lafetēm, ar priekšratiem
3500 gab.	munīcijas komplekti 4,7" tālšāvēju lielgabaliem (granātas vai šrapnelis ar degli, dzenpildīņu, vienu čaulu uz četriem šāviņiem, vienu aizdedzes cauruli uz komplektu, t. sk. caurules 10 % kļūdu gadījumiem)
Darījuma⁴¹ summa GBP	
26 000	
20 gab.	vācu 77 mm N. A. lauku lielgabali (1896. g.), uz riteņu lafetēm, ar lauku lielgabalu priekšratiem
1 gab.	vācu 77 mm N. A. lauku lielgabals (1896. g.), ar priekšratiem
1 gab.	vācu 77 mm zientlielgabals (1916. g.) uz tumbas
11 kompl.	vācu 77 mm lielgabalu munīcijas rati ar priekšratiem
10 400 gab.	vācu 77 mm 1896. g. lielgabalu granātpatronas un šrapnelpatronas ar degļiem
2740 gab.	franču 75 mm lielgabalu granātpatronas bez degļiem un šrapnelpatronas ar degļiem
1551 gab.	franču uzsitiena degļi 75 mm granātpatronām
Darījuma⁴² summa GBP	
48 232,04	

40 Līguma nr. 308 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami ar vācu 105 mm haubičiem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 5 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

41 Līgumā nr. 309 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 10 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

42 Līguma nr. 310 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami arī ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 5 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto; franču uzsitiena degļu skaitu Apgādes pārvalde nodos atbilstoši faktiski nodotajam franču 75 mm lielgabalu granātpatronu skaitam.

362 gab.	Kolta ložmetēji ar balstu, piederumiem, rezerves daļām
500 000 gab.	krievu 3" unitārais šāviņš
28 000 gab.	krievu 3" bruņusitēju unitārais šāviņš
Darījuma⁴³ summa GBP	
10 086	
10 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlieģabalī uz tumbām
2 gab.	autoplatformas ar piederumiem
1 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlieģabalu pārvadājamā platforma
8 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlieģabalu krustkājas
Darījuma⁴⁴ summa GBP	
19 450	

1. tabula. Līgumā nr. 308.–312. norādītais darījumu apjoms starp pārdevēju – Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un pircēju – A. Kļagina uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”.⁴⁵

Visos sešos līgumos norādītā kopsumma sasniedza 165311,04 GBP.⁴⁶ 1936. gada 24. decembrī – dienā, kad noslēgta lielākā daļa līgumu, Rīgas biržā vienas Lielbritānijas mārciņas kurss bija 25,16–25,28 lats.⁴⁷ Attiecīgi iespējams novērtēt, ka minētie darījumi ar uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine” sasniedza aptuveni 4 miljonu latu vērtību – summu, kuru norādīja J. Šiliņš. Turklāt līgumu specifika paredzēja saņemt papildu samaksu, ja gadījumā piegādātais municijas apjoms pārsniedza līgumos norādīto.

Darījumu atskaņas ārvalstīs

Gan saskaņā ar E. Andersona pausto, gan Latvijas Ārlietu ministrijā ievākto informāciju Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes un A. Kļagina darījumi nepalika nepamanīti Latvijas ārlietu dienestā un ārvalstīs. Tirdzniecības faktu apliecināja arī starp Latvijas ārlietu dienesta dokumentiem arhīvā atrodama ar zīmuli rakstīta iepilīsusi piezīmju lapiņa, kur minēts kuģis “Vikencija”⁴⁸, kurš plānojis doties uz Meksiku, bet patiesībā nonācis Spānijā. Uz lapiņas, saglabājot oriģinālpasvītrojumu, rakstīts, ka “ieroču krava ir bijuse visa mūsu (..)”, kā arī minēts, ka bijuši nederīgi degļi, kas speciāli apmainīti, jaunos ievēdot no Polijas.⁴⁹ Nobeigumā atzīmēts “Parīzes firma

43 Līguma nr. 311 piezīmes: piegādātā municijas apjoma neatbilstība līdz 10 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā municijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

44 Līguma nr. 312 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami arī ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas.

45 LNA LVVA, 1469. f., 3. apr., 1284. l., 262.–271. lp.

46 Turpat, 262.–271., 283.–284. lp.

47 Kursi. Valdības Vēstnesis, 1936. gada 31. decembris, 3. lpp.

48 Visticamāk, ir runa par vienu un to pašu kuģi, kuru E. Andersons minējis kā “Vincentia”, spāņu vēsturnieki – “Vicencia”, arī “Vicenzia”, tāpat – arī, kad minēts “Rhein”; “Reyna” un “Reina”.

49 LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 450. l., 13. lp.

Klanguine. Rīgā pārstāvis Pētersons”⁵⁰. Ja nebūtu pieejami citi – ticami avoti, lapiņas informāciju varētu vērtēt dažādi, ņemot vērā, ka Latvijas Ārlietu ministrija “dzelzskapi” glabāja baumas par kara materiālu eksportēšanu no Latvijas uz Spāniju.⁵¹ Nelielu piezīmju līmenī 1936. gada nogalē noslēgtajā ieroču tirdzniecībā kā pārvadātāji papildus minēti vairāki kuģi, tostarp, it kā uz Meksiku ceļā esošais “Elfa”⁵² un grieķu “Nicolas Filipp”⁵³.

Arī ņemot vērā, ka Latvijas Ārlietu ministrijā bija informācija par notikušajiem darījumiem, tā tika turēta zināmā slepenībā, ko apliecināja Latvijas sūtņa Itālijā Arnolda Spekkes 1937. gada 9. marta ziņojums. Sūtnis informēja Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāju P. Reinhardu, ka itāļu laikraksti “*Il Lavoro Fascista*” un “*La Gazetta del Popolo*” 1937. gada 8. martā rakstīja par kādu Rīgā bijušu tvaikoni “Reina” (iepriekš “*Joudt*”; kuģoja zem Panamas karoga), uz kura bija 500 tonnu ieroču un kara materiālu, it kā adresētu Meksikai, bet ar ticamāku galamērķi – republikānisko Spāniju. Zīmīgi, ka atzīmēts par kuģa kravu atbildīgais uzņēmums no Parīzes, piedāvājot kļūdainu tā nosaukumu “*Kalanguine*” (laikrakstā “*Il Lavoro Fascista*”) vai “*Kalyguine*” (laikrakstā “*La Gazetta del Popolo*”).⁵⁴ A. Spekke, nosūtot laikrakstu izgriezumus, norādījis, ka “sniegtām ziņām ir tendence mest zināmu ēnu uz mūsu iestāžu rīcību”⁵⁵, tomēr, trūkstot informācijai par pārmetumu patiesumu vai maldiem, sūtnis nebija uzreiz mēģinājis ziņas atspēkot.⁵⁶

Turpmāk ieroču tirdzniecības kontekstā vairākas valstis uz Latviju skatījās ar aizdomām. Lielbritānijas ārlietu dienests kā šaubīgas uzlūkoja Latvijas pārstāvju intereses iepirkt kara materiālus, 1937. gada februārī norādot, ka pēdējos sešos mēnešos Baltijas valstis kā starpnieks piegādājušas ieročus republikāņiem.⁵⁷ Turklāt Latvijas Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs Andrejs Kampe bija saņēmis arī Francisko Franko (*Francisco Franco*) pārstāvju pārmetumus par republikāņu centieniem 1938. gadā Latvijā iepirkt ieročus un municiju, tomēr tādu materiālu Latvijai nemaz neesot bijis.⁵⁸ Atbildot A. Kampe sniedzis papildu skaidrojumu, ka 1936. gada beigās “pirms aizlieguma eksportēt uz Spāniju kara materiālus”⁵⁹ veikta vecu ieroču un municijas krājumu likvidācija, izmantojot starpnieku no Francijas. Tomēr gala saņēmējs Latvijas valdībai it kā neesot bijis zināms.⁶⁰

50 Turpat.

51 LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 450. l., 12. lp.

52 LNA LVVA, 6824. f., 1. apr., 270. l., 98. lp.

53 LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 450. l., 12. lp.

54 LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 6890. l., 163., 165. lp.

55 Turpat, 164. lp.

56 Turpat, 164. lp.

57 NAUK, FO, 371/21055.

58 AGA (Archivo General de la Administración), Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, exp. 82, caja 03611; Atbildes teksts saglabāts arī LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 583. l., 12.–14. lp.

59 AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, exp. 82, caja 03611

60 Turpat.

Secinājumi

1936. gada nogalē, Spānijas pilsoņu kara laikā, Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvalde pārdeva novecojušos, arī nekvalitatīvus kara materiālus Francijā strādājošajam A. Kļagina uzņēmumam “*Etablissements A. Klaguine*”. Kaut arī teorētiski kā gala saņēmējs nebija norādīta Spānija, tomēr, ņemot vērā republikāņu izmisīgos centienus iegādāties ieročus, bija gandrīz neiespējami neiedomāties, kur šie materiāli, jo sevišķi veci krājumi, varētu nonākt. Ņemot vērā, ka Latvijas veco krājumu pārdošana notika slepenībā, visticamāk, Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma amatpersonas tomēr bija iztēlojušās potenciālo galamērķi.

Darījumi ar A. Kļagina uzņēmumu nebija vienīgie, kas ietvēra kara materiālu tirdzniecību konfliktā ierautajām pusēm un norisinājās Latvijā. Tomēr attiecīgie līgumi ar “*Etablissements A. Klaguine*” ietvēra nozīmīgākās un apjomīgākās summas, valstij gūstot ievērojamus resursus jaunu ieroču iegādei. Baltijas jūras reģiona un arī Eiropas kontekstā Latvija nebija vienīgā valsts, kas izmantoja republikāņu centienus nodrošināt karadarbībai nepieciešamos materiālus, bet drīzāk – neiejaukšanās politikas dubultmorāles kārtējais piemērs.

Jāatzīmē, ka A. Kampes skaidrojums Latvijas veco krājumu likvidācijas kontekstā liecināja, ka Latvijas Ārlietu ministrijā, iespējams, arī citur, pastāvēja duāls skatījums uz ieroču eksporta aizliegumu, par svarīgu atzīstot tieši paaugstināto iespējamību pārkāpējus pieķert pēc Neiejaukšanās komisijas īstenotās sauszemes robežu un jūras novērošanas. Savukārt deklaratīvais solījums neiejaukties konfliktā, neeksportējot un nepiegādājot Spānijai un tās teritorijām kara materiālus, bija mazāk būtisks.

Saīsinājumi

AGA – Archivo General de la Administración, Spānijas Centrālais administrācijas arhīvs

gab. – gabals

GBP (£) – Lielbritānijas mārciņa

kompl. – komplekts

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

NAUK – The National Archives of the United Kingdom, Lielbritānijas Nacionālais arhīvs

The Arms Trade During the Spanish Civil War (1936–1939): Transactions Between the Supply Department of the Latvian Ministry of War and the Company of Aleksandrs Kļagins

Ginta Ieva Bikše, PhD,

Lecturer at the Department of History and Archaeology, Faculty of Humanities, University of Latvia

Visvalža iela 4a, Rīga, Latvia

ginta_leva.bikse@lu.lv

 0000-0002-7330-8570

When the Spanish Civil War (1936–1939) broke out Latvia joined the French initiative not to intervene in the conflict. In the initial support declaration of non-intervention, Latvia, as well as 26 other European countries, promised not to export or supply munitions, weapons of any kind, or war materials to Spain and its territories. To apply the prohibition on 10 September 1936 the Customs Department of the Ministry of Finance informed the customs authorities about the prohibition in Latvia. Furthermore, according to the employees of the Foreign Ministry it was technically impossible to export such materials without official consent.

As Republican agents desperately tried to purchase war materials, several countries, including Latvia, used the Spanish Civil War to sell old stocks with a surcharge. Arms deals to Spain through Latvia transpired in three ways: 1. by state institutions selling old war materials to intermediaries; 2. by Latvian companies participating in foreign transactions; 3. via transit. The article focuses on the transactions that took place between the Supply Department of the Ministry of War and the French company “Etablissements A. Klaguine” in September and December 1936. Six contracts between both parties totalled £165,311.04.

Even if the specific final recipient was not clearly known to Latvian authorities, it was almost impossible not to imagine where these old war materials sold to “Etablissements A. Klaguine” could end up. Considering that the sale and the transportation on materials were done in great secrecy, it is likely that the officials of the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis had imagined the potential destination. Explanations provided to Francisco Franco’s representative by the Ministry of Foreign Affairs of Latvia displayed that the importance was put not on the initial declaration of the non-intervention and the prohibition to export the war materials but on the possibility to get caught after the implementation of the supervision of land and sea frontiers of Spain.

© Ginta Ieva Bikše, Latvijas Kara muzejs

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons attiecinājuma – Nekomerčiāls 4.0 – starptautisko licenci (CC BY - NC 4.0)

This is an open article licensed under the Creative Commons Attribution – NonCommercial 4.0 International License (CC BY - NC 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>